

- СВІА–76** Левченко С. П. та інші. Словник власних імен людей / Українсько-російський і російсько-український / За ред. А. Г. Скрипник. – 5-е вид., випр. і доп. – К.: Наук. думка, 1976. – 315 с.
- УРРУС–54** Дзятківська Н. П. та ін. Українсько-російський і російсько-український словник власних імен людей / Н. П. Дзятківська, С. П. Левченко, А. Г. Скрипник; За ред. І. М. Кириченка. – К., Видавництво Академії наук Української РСР, 1954. – 56 с.

Iryna SAMOILOVA

Working out of personal names in translation Russian-Ukrainian dictionaries

The article deals with the problems of studying of personal names of people. Dictionaries where personal names are entered into the dictionary case, and dictionaries where personal names are taken out in separate section are considered. The special attention is given to L. H. Skrypyuk's works, her contribution for development of this genre of lexicography.

*Ігор Кульчицький
Настасія Осідач*

Проект електронного словника музичної термінології

Сучасна лексикографія перебуває на тому етапі свого розвитку, коли можна говорити про широке застосування в цій галузі новітніх інформаційних технологій, що, у свою чергу, дає змогу розглядати реальну можливість інтегровано подати різноаспектну словникову інформацію, тобто досягнути «ідеалу» теоретичної лексикографії. Внутрішні ресурси надбань традиційної лексикографії дозволяють узагальнити та застосувати їх у нових інформаційних середовищах. Так, наприклад, П. Н. Денісов порушує питання про визнання своєрідним стандартом структур словникових статей, які сформовані у найкращих словниках кожного з типів. Для цього необхідно, по-перше, мати необхідну лінгвістичну інформацію, а по-друге – розробити формат, зручний для її представлення [9: 15–16].

Окрім того, одним із принципів лексикографічного опису є тяглість традицій, яка передбачає, що всякий словник в описі матеріалу завжди спирається на наявні лексикографічні твори [3: 7].

Ще одним фактором, що впливає на сучасний стан будь-якої розвиненої мови, є те, що фахова лексика становить нині переважну частину лінгвістичного фонду. Наукова термінологія – це шар лексики, що протягом останніх десятиліть інтенсивно розвивається та активно взаємодіє з іншими прошарками, насамперед загальноживаною. Запровадження великої кількості нових термінологічних одиниць потребує їх систематизації та унормування відповідно до міжнародних стандартів. Зокрема, для української мови, яка порівняно недавно підвищила свій статус, розширила сферу свого застосування, важливою є модернізація української наукової лексики в тій чи тій галузі, а також правильне відтворення українською мовою запозичених термінів, їх коректне використання тощо.

Беручи до уваги вищезазначене, можна ствердити, що одним із завдань лексикографії як науки є запровадження в широкий науковий обіг максимальної кількості інформації з репертуару виданих лексикографічних праць. Особливо це важливо для українського словникарства, де значна кількість виданих у кінці XIX – першій половині XX сторіччя лексикографічних творів стали бібліографічною рідкістю. І хоча здебільшого наявна в них інформація втратила свою цінність для широкого загалу, вона абсолютно не втратила своєї наукової значущості для науковців-лінгвістів. У цих словниках збережена тогочасна українська лексика, частина якої сьогодні забута, та може з успіхом бути повернута до широкого вжитку [5].

Саме до таких словників належать дві визначні праці в історії української термінографії, а саме проект «Словника музичної термінології» (Київ, 1930) [8] та «Музичний словник» З. Лиська (Стрий, 1933) [6].

Перший з цих словників входить до праць, розроблених та виданих у час «золотого десятиріччя» української термінології (1923–1932 роки). У 1925 році при Інституті української наукової мови було створено Музичну секцію, до складу якої входило п'ятнадцять осіб. Вони уклали та опублікували проект «Словника музичної термінології» (1930), який став першим повним систематизованим реєстром музичної лексики української мови [1: 68]. Серед укладачів цієї праці такі ушлявлені особистості, як Микола Грінченко, Андрій Бабій, Мар'яна Лисенко, Левко Ревуцький та інші. Поставивши перед собою надзвичайно складне завдання – витворити цілісну та послідовну систему тогочасної музичної термінології, автори не пішли простішим шляхом утвердження міжнародної термінології, а взяли за основу національну термінологічну лексику, яку довелося вибірати з найрізноманітніших джерел.

Проект «Словника музичної термінології» не був, на думку авторів, завершеною працею. Його належало доопрацювати та після внесення відповідних уточнень та доповнень перевидати. Однак цим намірам не судилося бути втіленими. Після згортання українізації (1932) термінологічний відділ Інституту мовознавства було ліквідовано, його працівників – репресовано, подальші видання словників припинено, а вже надруковані – вилучено з книгарень та бібліотек.

У цей час у Галичині музична термінологія також не була усталеною. У 1932 році у Львові створено музично-теоретичну комісію (В. Барвінський, Ф. Колесса, З. Лисько та ін.). Відповідно 1933 року в Стрию видано словник, що мав послужити основою для написання українських музичних підручників – «Музичний словник» З. Лиська. На жаль, через невеликий наклад цей словник не зміг задовольнити потреби науковців і тим більше широкого загалу.

Існують два способи повернення лексикографічних праць до науково-го обігу: перевидання друкованим способом та відтворення в електронній формі. Перевидання є, без сумніву, важливим завданням, однак з огляду на економічні чинники лексикографічні праці перевидують невеликими накладками, що не сприяє їхньому поширенню навіть серед науковців, не кажучи вже про загал. За приблизним підрахунком, до 1948 року видано близько 214 словників та проектів словників, до складу яких входить українська мова [4: 130–145]. На сьогодні в серії «Із словникової спадщини» їх перевидано 10 (зокрема, прикладом такого перевидання може слугувати проект «Словника музичної термінології» [8]). «Музичний словник» З. Лиська перевиданий у видавництві «Музична Україна» репринтним способом у 1994 році.

Другий шлях повернення цих праць із небуття – відтворення в електронній формі – видається дешевшим та простішим у тиражуванні, а, відповідно, й доцільнішим. На жаль, зараз до цієї справи беруться лише окремі ентузіасти. Як правило, лексикографічні раритети сканують та надають доступ до зісканованої інформації у форматах pdf, djvu, doc (див. сайти <http://culture-ua.com/>, <http://litopys.org.ua>, <http://www.mova.info>, <http://ukrkrnyga.at.ua>, <http://mposhuk.com.ua>, <http://www.ukrlife.org>, <http://www.madslinger.com>), або забезпечують пошук у зісканованій інформації (прикладом може слугувати сайт <http://leksika.com.ua/>). На думку авторів, найплідніше в цьому напрямку працює проект «Російсько-українські словники» [7], де реалізовані обидва способи доступу до інформації.

Наявні електронні форми словників, безперечно, є важливими та корисними, однак зазначимо, що бракує ще однієї форми – текстів словників у вигляді інформаційних систем з пошуковим апаратом, що відповідав би сучасним

потребам. Сюди належить, зокрема, можливість пошуку слів за сучасною орфографією з одночасним переглядом інформації в орфографії оригіналу, пояснення малозрозумілих для сучасного читача слів тощо. Ми вважаємо, що таке завдання могли б виконувати кафедри прикладної лінгвістики українських вишів, залучаючи студентів, що опановують цю спеціальність [5].

Роботу над створенням інформаційної системи на основі проекту «Словника музичної термінології» та «Музичного словника» З. Лиська розпочали автори статті на кафедрі прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».

Основою електронного словника музичної термінології буде лексикографічна база даних, що міститиме оригінальну інформацію з обох словників та необхідну додаткову інформацію.

Структурно «Словник музичної термінології» [8] складається з таких частин:

- передмова упорядників;
- список джерел;
- російсько-український словник;
- чужомовно-український словник;
- українсько-російський покажчик;
- покажчик прізвищ композиторів, правопис яких викликає сумніви.

У першій частині словника (російсько-український та чужомовно-український розділи) подано велику кількість українських синонімів, для яких автори зазначали джерело або ставили літеру N, якщо термін був новотвором Музичної секції, наприклад [8]:

Альт 1. (голос) – 1. альт(-та) (СЖМ); **2. (стр.инстр.)** – 2. альтівка (ЛДк 80); альт(-та) (СЖМ), [альтова скрипка (Дрм)];

Альтерація – тонозміна (N), альтерація (Дрм.).

У чужомовно-українському розділі подано також інформацію про мову, з якої походить термін [8]:

Crescendo (im), скор. **cresc.**, **accrescendo** (im) – «зрощуючи», зміцнюючи, чимраз дужче, щораз сильніше (ЛДк, Кол);

Decachordon (ep) – 1) десятиструнник (-ка); десятиструнний інструмент (-ту); 2) десятизвуччя, десятизвуковий ряд;

Baton de mesure – диригентська паличка, тактівка (N).

Синонімічні ряди автори намагалися висвітлити якомога повніше, не оминаючи жодних одиниць, навіть таких, які самі упорядники вважали ненормативними. Такі терміни подано в квадратних дужках, наприклад [8]:

Лірник – лірник (-ка) (Г), [лірвіст (Г)].

Усі українські терміни наведені з наголосами та закінченням родового відмінка однини (де це необхідно).

До деяких термінів за необхідності подано пояснення [8]:

Custos (*зр*) – сторож (*значок, що стоїть на кінці нот. рядка; він показує першу ноту в дальшому рядку*).

У кожній словниковій частині терміни подано за абеткою: у російсько-українській частині – за російською, у чужомовно-українській – за латинською, у покажчику – за українською.

У складених термінах головним словом слугує іменник, наприклад [8]:

акцент мелодический – на́голос мелоді́йний.

«Музичний словник» Зиновія Лиська (у перевиданні 1994 року [6]) складається з таких частин:

- передмови М. М. Гордійчука;
- передмови З. Лиська;
- власне словникової частини.

Основу цієї лексикографічної праці становлять, як зазначає сам упорядник, «терміни німецькі, а поза тим досить широко використана термінологія італійська та польська. Інші мови (французька, латинська, англійська, еспанська тощо) заступлені є лише постільки, поскільки їх номенклатура прийнялася в музиці для інтернаціонального вжитку» [6: 5].

До чужомовних термінів у квадратних дужках подано мову походження, а для більшості з них (окрім німецьких та польських) – ще й вимову, наприклад [6]:

Mescolanza [іт. – месколянца], мішанина, всячина, те саме, що **Quodlibet**.

Для багатьох термінів наведено тлумачення, наприклад [6]:

Potpourri [фр. – попуррі], мішанина, всячина, попурі; ярке скупчення різних мелодій (народніх, або мистецьких, особливо оперних).

Автор зазначає, що українські паралелі – це часто не простий переклад чужомовних термінів та термінологічних словосполучень, а самостійні українські музичні терміни, які автор спеціально підшукував з метою якнайповніше передати суть різних музичних понять. До прикладу, замість італійського терміну *Padiglione* запропоновано вживати український термін «розтруб» тощо.

Особливістю «Музичного словника» є також те, що в ньому подано (серед чужомовних слів) також питомі українські терміни, яких немає в музичних терміносистемах інших мов, наприклад назви українських музичних інструментів, народних танців, церковних музичних книг та ін. До багатьох з них також подано тлумачення [6]:

Гусляр, гусліст, гусельник, мандрівний грач на гуслях.

Таким чином, електронний словник музичної термінології міститиме складові частини обох словників із вказівкою, з якого саме словника взято ту чи ту

інформацію. У словнику буде збережено орфографію оригіналів, а також наведено сучасний правопис відповідних слів. Вважаємо за доцільне об'єднати музичні терміни в лексикографічній базі даних у 20 груп, що їх виділила С. Булик-Верхола, зокрема: назви музичних інструментів та їх деталей; професій, спеціальностей, амплу; співацьких голосів та їх регістрів; музичних колективів та їх груп; дій і процесів праці в галузі музики; напрямів, стилів, течій, шкіл у музиці; видів і жанрів музики, окремих музичних творів та їх складових частин; нотного письма; музичних форм та їх елементів; назви, що означають інтервали, співзвуччя та їх складові частини; назви ладів і тональностей; метроритмічних понять; музичних темпів; динамічних відтінків і позначення характеру виконання; прикрас мелодичного рисунка; прийомів і способів виконання музики; музичних звуків, їх властивостей і музичних систем; наукових і навчальних музичних дисциплін та їх розділів; різновидів музичного слуху; музичних навчальних закладів і концертних організацій [2: 8].

Для полегшення пошуку база даних буде оснащена різномовними індексами наявних слів.

Описана лексикографічна база даних зможе слугувати підґрунтям для створення нового сучасного словника української музичної термінології, а наведену технологію можна буде надалі використовувати для створення електронних словників схожого типу.

Література

1. Булик-Верхола С. «Золоте десятиріччя» (1923–1933 роки) у розвитку української музичної термінології // Вісник: Проблеми української термінології. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2005. – № 538. – С. 68–72.
2. Булик-Верхола С. Формування і розвиток української музичної термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.21. – Львів, 2003. – 20 с.
3. Дубічинський В. В. Лексикографія української мови: Конспект лекцій. – Харків: НТУ «ХП», 2002. – 55 с.
4. Кубайчук В. П. Хронологія мовних подій в Україні: зовнішня історія української мови. – К.: «К.І.С.», 2004. – 176 с.
5. Кульчицький І. М. Бази даних як засіб повернення у науковий обіг української лексикографічної спадщини / І. М. Кульчицький, І. О. Ліхнякевич, Е. А. Калниня // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К.: Інститут української мови НАН України, 2009. – Вип. 8. – С. 273–275.
6. Лисько З. Музичний словник. – Репринт. вид. – Київ: Музична Україна, 1994. – 168 с.
7. Російсько-українські словники [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.r2u.org.ua/>

8. Словник музичної термінології / Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. – [Відтворення видання 1930 року]. – К.: Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. – 111 с. – (зі словникової спадщини; Вип. 7).

9. Широков В. А. Елементи лексикографії. – К.: Довіра, 2005. – 304 с.

Ihor KULCHYTSKYI, Nastasiya OSIDACH

Project of Electronic Dictionary of Musical Terminology

The article deals with the project of creation of an electronic dictionary of musical terminology on the basis of the Dictionary of musical terminology of 1930-ties and the Musical dictionary by Z. Lysko. The reasons influencing the choice of the subject of research are stated, the history of dictionary compilation is described. The method of returning lexicographic works into the science is justified, namely that of dictionary reproduction in an electronic form. The structure of the abovementioned lexicographic works is researched with the aim of discovering aspects which need improvement while creating an electronic dictionary of musical terminology. The authors stress the possibility of using the given work for the compilation of a new dictionary of Ukrainian musical terminology as well as for the creation of electronic dictionaries of the similar type.

Роман Міняйло

Стійкі дієсловні сполуки сфери рибальства в українській мові

Утворення фразеологізмів – складна й багатогранна проблема. Фразеологи наголошують на постійній необхідності вивчати способи і процеси фразеотворення: виникнення фразеологізмів із вільних словосполучень і так звану фразеологічну деривацію, тобто виникнення фразеологізмів на базі наявної фразеології [1: 76].

Досліджуючи джерела української фразеології, Л. Г. Скрипник зазначала, що «особливе місце у фразеологічному складі мови посідають звороти, пов'язані з професійно-термінологічною сферою». Дослідниця зауважувала також, що «вийшовши за межі вузького професійного вжитку, термінологічні вислови стають вдячним матеріалом збагачення словесно-образних засобів загально-